

EWA WĘCŁAWOWICZ-GYURKOVICH*

PLACE OF NEW ART AND ARCHITECTURE
IN THE HISTORIC CULTURAL SPACE –
“THE RIGHT OF GOOD CONTINUATION”

MIEJSCE NOWEJ SZTUKI I ARCHITEKTURY
W HISTORYCZNEJ PRZESTRZENI KULTUROWEJ –
„PRAWO DOBREJ KONTYNUACJI”

Streszczenie

Konieczność zachowania autentycznej substancji zabytkowej, a także tradycyjnego klimatu kulturalnego zobowiązuje do wnikliwego przeanalizowania zakresu prac adaptacyjnych. Dotyczy to w szczególności obiektów zabytkowych o unikatowych wartościach kulturowych i artystycznych, nie oznacza to jednak całkowitego ograniczenia ingerencji współczesnej architektury w tę substancję. Na sformułowanie takiego wniosku pozwala analiza wielu realizacji europejskich, związanych z ustaleniami Karty Weneckiej z 1964 roku oraz późniejszymi dodatkowymi uzupełnieniami, takimi jak np. Dokument z Nara z 1994 roku i inne.

Słowa kluczowe: nowa architektura, historyczny kontekst, miasta europejskie

Abstract

The necessity of remaining the authentic historic substance and also the traditional cultural climate obliges to analyze the extension of adaptation works in detail. It mainly refers to historic buildings of unique cultural and artistic values; however, it does not stand for a full limitation of intervention of modern architecture into the historic substance. Such a conclusion is drawn on the basis of an analysis of many European examples connected with the establishments of the Venice Charter from 1964 and subsequent supplementary additions, such as Nara Document 1994 and others.

Keywords: new architectural, historical context, European cities

---

* Prof. D.Sc. Ph.D. Arch. Ewa Węclawowicz-Gyurkovich, Institute of History of Architecture and Monument Preservation, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology.

During international conferences and in scientific publications organized by UNESCO more and more frequently attention is paid to the “authenticity criterion” in the works connected with the adaptation of historical structures to contemporary needs. I am referring here most of all to special and very valuable structures, such as castles, dating back to the period of Middle Ages or the subsequent epochs, and which become a magnet attracting tourists to cities and towns of Europe. The problem of restoration of a historic structure may sometimes cause more difficulty than erecting a new building, and not only due to the fact that some elements must be protected and secured, but also because the architect not always has access to the entire knowledge on the technical condition of the structure before undertaking designing works, or on the so far hidden relics of earlier structures. Functional transformations of numerous historic objects subjected to adaptation processes are in numerous cases a rescue against progressing devastation, and for a refined author, they are a pretext to obtain a new unconventional and unique form. An aspect that becomes particularly important in such efforts is possessing additional values in the new forms, obtained by the preservation or creative interpretation of the tradition and climate of the place, characteristic textures and materials, memory of events which are connected with a specific place of investment activities. These factors are addressed to contemporary and future recipients¹.

The most difficult task lies ahead designers engaged in adaptations of objects exhibiting a high value of the historic structure to new needs, such as medieval castles, historic palaces or churches. In such places especially, it should be architecture belonging to the “high” art, and the final concept should be derived from open architectural competitions. In such cases, a leading inspiration should derive from humility, elegance, frugal use of means of expression of the contemporary intervention in the existing structure, and the awareness of the fragility of the material that each historic site is. A particularly unique cases of such interventions are historic fortresses, frequently in ruin for ages. Often sitting on hills, towering over the area, they are witnesses of the past, of the memory of events and emotions which are long gone². Rarely do they become examples of contemporary interventions; but in Europe we do find several examples which can be recognized as model ones, although each time they are treated in a different way³.

Some monument preservation specialists believe, therefore, that ruins of castles or other buildings should be left in the existing form, even predicting their further destruction, as a natural process. Then there occurs a problem of securing this so-called “permanent ruin”, which falls into further decay not only due to weather conditions, but also because of being overgrown with wild vegetation, as well as unlimited devastation caused by local inhabitants. Others believe otherwise, that any ruin is accidental, and they are inclined to develop, partially reconstruct or even transform it. This “criterion of authenticity” becomes a reason for

¹ See: A. Kadłuczka, *Ortodoksyjna kreacja przestrzeni architektonicznej Podziemnego Muzeum Rynku Krakowskiego*, “Wiadomości Konserwatorskie” No. 28, 2010, p. 9–17; *Idem*, *Ochrona zabytków architektury*, Volume I: *Zarys doktryn i teorii*, Kraków 2000.

² Cf. E. Węclawowicz-Gyurkovich, *Historyczne zamki a współczesność/Historic castles and the Modernity*, W. Marzęcki (ed.), “Przestrzeń i Forma” No. 12, Polish Academy of Sciences, Branch in Gdańsk, Szczecin 2009, pp. 497–518; also E. Węclawowicz-Gyurkovich, *Współczesne interwencje w średniowiecznych zamkach Europy*, “Wiadomości Konserwatorskie” No. 23, 2008, pp. 94–103.

³ Besides the castles discussed below, cf. e.g. adaptations of the castles of Kolding in Denmark or Lichtenberg and Falaise in France.

maintaining the cultural landscape, obliging to protect the ruins together with the landscape surrounding them⁴.

Examples of well-known additions and adaptations of castles to new functions in Western Europe allow to hope that also in Poland interesting contemporary solutions may occur, instead of the inexplicable reconstructions applied. Such hopes are justified especially by the RIBA Stirling Prize awarded in 2013 for the best building in the European Union, which went to the Astley castle in middle England, county of Warwickshire. This Castel, dating back to the 12th century, has an extremely interesting history. Until 1420 it was inhabited by the aristocratic family of the Astleys. Later on, in the period 1420–1600 it was home for three royal daughters: of Edward IV, Henry VIII and Lady Jane Grey, who in the 16th century was the queen for only 9 days, and due to the fact that she refused to convert to Catholicism and because of her problematic political intrigues, she was beheaded together with her husband, Guilford Dudley, in the Tower on 12 February 1554. In the Victorian era a well-known writer of the time – George Eliot – was being raised in the castle. During the World War II the building was confiscated by the army and for several years it was used as a field hospital. After the war it was transformed into a hotel in 1955, but regrettably it burnt down in 1978, and since then it was falling into decay. Wishing to save this historic building, so close to the emotions of the British, in 2007 *The Landmark Trust* charity organized a competition on the adaptation of the building for a weekend home⁵. Inside the historic walls a two-storey reinforced concrete shell was inserted, clearly contrasting with the preserved fragments of the walls. Some new walls were made of bricks lighter in colour than the existing ones, other parts were plastered to make them stand out among the historic substance. The project was implemented since 2008 until 2013. The new structure is not big, as a weekend home does not have to be spacious. It has 4 bedrooms, located on the first storey, whereas a spacious living room with a dining section and an open kitchen was placed on the second storey. The missing ceilings were made of glued laminated timber beams. Outside there remained fragments of the historic stone and brick walls up to two storeys tall, which were cleaned and secured against further destruction. In some places the walls required completion, in other locations it was necessary to insert new windows, this time larger, simple, not pretending the historic ones. The walls referred to above formed a courtyard, centrally open upwards, with an accessible fireplace. It is a continuation of the living room, with a large table, prepared for nice relaxation at weekends. Harsh and porous historic walls remind of the past and the events that happened in this fortress ages ago. The non-covered parts of the structure, surrounding the cube of the weekend home, inserted like a box, tell the story of this castle, which for decades had been a ruin, covered with abundant wild vegetation. Today, all the walls have been cleaned and the architectural details have been exposed. The contemporary elements: simple wooden stairs made of oak wood boards, oak wood beams of the ceilings, the fittings of the kitchen and the bathroom, seem to be austere and modest, making it easier to spend weekends here, but not surprising

⁴ This issue is raised by J. Janczykowski, referring to the Nara Document 1994, the UNESCO Convention from Paris from 1972, the European Convention from Granada from 1985: J. Janczykowski, *Granice dopuszczalnej ingerencji w ruiny historyczne w świetle teorii i praktyki konserwatorskiej*, [in:] A. Kadłuczka (ed.), *Karta Krakowska dziesięć lat później*, Monograph No. 400, Cracow University of Technology, Kraków 2011, pp. 169–174.

⁵ The competition was won by the team from Witherford, Watson, Mann Architects, the project was implemented in 2008–2013, after: www.lingualab.pl/blog/2013/10/05/dom-w-ruinach-zamku/

in terms of refinement and the latest avant-garde. Spending even one night in the castle which has such a wonderful history will certainly provide every visitor with unforgettable memories. A lake located nearby, good walking areas, a picturesque landscape – all this is responsible for the fact that this place enjoys great popularity and is often rented by tourists. An analysis of historic processes, as well as investigating stylistic transformations of the architecture of the turn of the 20th century and the artistic attitudes of its creators, allows to state that the contemporary architecture has a right to interfere with the historic substance, in cases justified with the need to complete or replace this tissue. Several latest European realizations of the recent years have become the evidence in the dispute devoted to the tendencies of contemporary completions of historic objects, and in the author's opinion they are positive measures for saving their unique structures.

A good example of the introduction of new architecture in the historic tissue of an old fortress is placing a wine museum in the southern wing of the Peñafiel castle in Valladolid, in the largest of the Spanish regions, Castile and León, located in the centre of the country. Ca. 200 castles have been preserved in this province to date. Picturesquely located on a longitudinal rock ridge, towering above the town of Peñafiel with the population of 5,000, the castle dates back to the 10th century. The form of the limestone rock, called “the Falcon Rock” (Peña Falcon), made the castle assume a very elongated shape – 210 m long and 30 to 50 m wide in its centre. For a relatively short period of time, only ca. 30 years, the fortress was held by Muslims, since 983 and later on the Moors never succeeded in conquering it again. In 1013 it was decided to add another layer of walls and to fortify the town. In this second layer of walls of the defensive fortifications there are 28 watchtowers, with the largest one, 34 m tall, located in the centre. Initially, the castle was built in the Romanesque style, and after 1421 it was reconstructed in the Gothic style. A three-storey structure of the main castle held rooms for knights, food warehouses, an armoury, and in the centre there was a spacious courtyard. The castle was recognized as a national monument in 1917⁶. Among the inhabitants and tourists it is often heard that when fog is spreading over the plantations of grapevines and the nearby landscape park, the castle towering on the rock may resemble an enormous ship drifting across the sea⁷. Inside this fabulous romantic stone structure, in 2001 a new roof was inserted between the fortified walls, covering the wine museum located underneath. This roof is not visible from outside: the long narrow shape was perfectly inscribed in the existing structure. Tourists arriving there learn about the entire process of the production of wine manufactured here, which is one of the best known wines in the world. The author of the museum, introduced in the entire project in an extremely delicate way, is Roberto Valle González, and one of the important elements of the concept is the transformation of the roof of the museum into a spacious terrace, offering a wonderful view of the area⁸. Wine tasting, strolls among vineyards, visiting wine production routes in the countries in the south of Europe, is a new fashionable way of spending holiday and looking for relaxation, hence the fact that the Peñafiel castle is visited by over 100 thousand tourists a year is hardly surprising.

In the south of Switzerland, an interesting realization was presented by Aurelio Galfetti in the period 1982–1995. It was an adaptation of ruins of a medieval Castelgrande castle in

⁶ detail-online.com/inspiration/wine-museum-in-penafiel-107408.html

⁷ <http://www.turismopenafiel.com/recurso.php?m=3&nv=0&id=208&lang=es>

⁸ <https://www.pinterest.com/pin/3750654704230>

Bellinzona into a museum, a café, a restaurant and a wine bar⁹. This project, just like Carl Scarpa's realizations from thirty years ago, has become a model of inscribing of new elements and details into a historic tissue in the most delicate way. A crucial intention of the architect was to restore the original character of the hill located in the centre of the city, on which the castle had been erected¹⁰. For this reason the architect removed trees and shrubs covering the slopes. This way he obtained a clean bare rock, out of which the walls of the fortress soar, with two simple towers that crown the entire structure: Torre Nera (28 m tall) and Torre Bianca (27 m tall). An enormous castle courtyard, which is the focal point of the castle assumption and located at the height of over 30 m above the town, was combined by the architect with the level of the surrounding streets and piazzas by a lift carved in the rock. The entrance to the lift is marked in the rock by a concrete frame, narrowing upwards. The torn crack brings a pedestrian several dozen metres inside the rock. The hollowed tunnel leads to a chamber, arched with a concrete semi-barrel, from where one could reach the internal courtyard of the castle in a lift or taking an emergency staircase. The spacious grassy courtyard is surrounded with stone or concrete buildings from three sides. An effort has been made to make the new forms clearly stand out among the historic stone walls and towers, applying a white/grey acrylic plaster. The eastern side of the courtyard has not been closed with any buildings. It is open to the most fabulous landscape of the Alps and the hills located right above the town, with medieval walls leading to the next two castles (Castello Montebello called Schwyz or San Martino and Castello Sasso Corbaro, located at the highest point). In 2000 these three medieval castles were included in the UNESCO World Heritage List. On the southern slope the once existing vineyard has been successfully recreated, so that local wines could be served in the castle's wine bar and coffee shops. Steel narrow stairs, cramped halls, tall ventilation chimneys, emphasize the defensive character of the medieval fortress, whereas inside the museum the natural light falling from above and the open-work barrel-like structure lead to light structures and massive concrete walls contrasting with them. In the entire project on various storeys and in various objects, what attracts attention is a well introduced contemporary detail. Stone floors, concrete drainages of squares, metal bars, concrete walls with tiny holes correspond to the stone wall with their minimalistic aesthetics, austerity and rough texture. All new details are simple and used in moderation. The balustrades between the external wine bar and the vineyard are made of thin stainless steel rods, which makes them nearly entirely invisible. Galfetti created a new more interesting whole, where all concrete elements or plastered fragments of walls are introduced in a very delicate and honest way¹¹. New places and buildings have become more attractive for the contemporary recipient.

⁹ Bellinzona is the capital of the canton Ticino in the south of Switzerland, located on the necking of the valley on the southern end of three Alpine passes: Gotthard, San Bernardino, Lukmanier. The first castle in Bellinzona was erected by Romans in the 1st century A.D., as for Romans Bellinzona was an important defence line, and in the Middle Ages the castles were extended to form fortresses. Mentions about the fortress in Bellinzona date back to 590. After: www.mojaszwajcaria.pl/opis_unesco.php?id=1

¹⁰ The castle Castelgrande, called Castello di San Michele or Burg Unterwalden, is the oldest; it dates back to the 13th century. All the three castles belong to the best preserved medieval castles in Switzerland and in each of them there is a small archaeological and historical museum.

¹¹ Subject of *in situ* studies of the author in 1996 and 2001.

In 2008 the adaptation of the Moritzbur castle in Halle, Germany, was completed. The castle, constructed as a bishop's residence in the period 1484–1505, was turned into a museum¹². The fortress, designed on the plan of a trapezoid and located at the Saale river, in the middle period of the thirty years' war in 1637 was burnt down by the Swedes and since then until the present day it was partly ruined¹³. Various forms and functions accumulated over the centuries around the castle courtyard. After the World War II in the still ruined western and northern wing, open-air sculpture exhibitions were held. The distinctive clash of new forms with medieval fragments of walls, visible in the courtyard, astonishes the recipients. The castle has currently become a municipal centre of culture, with a museum, a theatre, a cabaret, a university chapel, a coffee shop, a students' club. Concerts, Shakespeare's plays or Verdi's operas are staged in the courtyard. From the outside from the side of the entrance through the gate tower from the south, there is nothing that would herald the contemporary intervention. We see towers, bastions, red roofs, plastered walls of three-storey buildings of all kinds, transformed and added over the centuries. Only when we enter the courtyard are we surprised with the clash of the new and the old matter. The tension is created by stone walls contrasted with glass, the aluminium sheet metal shining in the sun, which forms a spacious irregular polygon marking the entrance to the museum hall, and a roof over this form from the north and west. In the museum formed there, a rather low dormers looking like towers add light to the exposition area. In their forms one may find some difficult and expressive shapes occurring in the paintings by Lyonel Feininger, whose works, next to the pieces by representatives of the Bauhaus school, are exhibited in this museum. Light and shadow, lightness, transparency and the mass of the wall or the exposition screen in the museum, clashing of the stone and historic details – this is a play of contrasts applied in this structure¹⁴. The historic tissue appears here as a wonderful scenery, skilfully used to evoke a mood and emotions. The architecture seen in the sunlight from the side of the courtyard may bring associations with an unrealistic dream, where over years a degraded form has obtained a new function. The fundamental task of the designers was to provide the interiors with light, in order to illuminate the exposition. Glass balustrades that encircle the two-storey museum halls, white walls and screens emphasize this lucidity even more. The halo of perfection and pompousness surrounds the assets existing before. Such a creation has to evoke emotions and moods, because, as Umberto Eco says: “(...) Psychologists explain, however, that dissonances have the power of stimulation (...)”¹⁵.

¹² The authors of the realization is a team of Spanish architects: Fuensanto Nieto and Enrique Sobejano, selected in a competition attended by 300 participants in 2003, after: B. Hettlage, *Siftung Moritzburg Kunstmuseum des Landes Sachsen – Anhalt Halle*, Die Neuer Architekturführer No. 153, Berlin 2009; also Ph. Jodidio, *Architecture Now! Museums*, Taschen, Cologne 2010, pp. 266–273.

¹³ The building was destroyed for a long time, only the chapel was partly reconstructed in the 18th century. In 1777 an army hospital was constructed between the chapel and the gate tower. Today this building serves as the museum administration office. The castle was a subject of interest of Karl Friedrich Schinkel in 1828, who decided to transform the main edifice into a building of the Halle University, completing it with neo-Gothic elements. In 1904 a museum was opened in the southern wing. After: B. Hettlage, *op. cit.*, pp. 5–8.

¹⁴ E. Węclawowicz-Gyurkovich, *Nowe formy zderzone z historycznymi*, [in:] D. Kozłowski, M. Misiągiewicz (ed.), *Definiowanie przestrzeni architektonicznej – Architektura dziś*, “Czasopismo Techniczne” No. 7-A/2010, issue 15, Kraków 2010, pp. 292–301. Subject of *in situ* studies of the author in 2010.

¹⁵ U. Eco (ed.), *Historia brzydoty*, Rebis, Poznań 2007, p. 421.

Currently, there are 421 castles entered in the register of monuments in Poland, ca. 200 of which were erected before the end of the 15th century, 136 of which are in the state of ruin, and they were erected between the 12th century and the year 1530. In numerous cases archival materials and preservation studies are incomplete and require further efforts¹⁶, especially that the situation pertaining to the problems connected with the technical condition and the ownership of Polish castles started to change after 1990, when the owners of old residences started to return to their homes, and the monuments preservation services, wishing to save the destroyed and ruined objects, would hand them over to new mostly private owners declaring their intentions to renovate them. Local governments also started to notice that picturesque ruins of castles could become an important tourist attraction of the region. Although the Committee of Permanent Ruins Protection was established in 1996¹⁷, only after 2003 an amended Act on Protection of Monuments and Care over Monuments came into force¹⁸.

Specialists propose that ruins of castles which have been destroyed for years should be treated differently and left in the form of the so-called “permanent ruin”, whereas sites where the buildings are partly preserved and were destroyed suddenly over a short period of time, e.g. in a fire or another natural disaster, should be subjected to much more extensive preservation measures, including even their reconstruction and adaptation to new functions¹⁹. It seems that adopting such barriers will not always be a good solution, because each case should be considered individually. Nevertheless, it is necessary to appoint specialist commissions and to pass new acts, because there are too many disputable solutions in our country, often based on architectural fantasies, in many cases inadmissible from the point of view or preservation (Tropsztyn castle in Wytrzyżka over Rożnowskie lake, castle in Korzkiew or castle in Bobolice in Cracow-Częstochowa Upland). Reconstructions appearing in several cases, without any preserved plans, drawings or sketches, should serve as a warning for other private owners of historic fortresses.

A positive example of a correct understanding of preservation efforts, where contemporary elements, clearly separated from the historic substance, complete the historic structure and serve the new function well, is the Gothic castle in Gniew, located in the northern part of Poland on left bank of the Vistula, not far from Gdańsk. The castle, erected in the 13th–14th centuries by the Teutonic Knights as a brick and stone fortress, fulfilled an important strategic and political function. In the 19th century it was reconstructed several times, and in 1921 its large part burnt down. In the years 1968–1990 it was reconstructed. In 2010 the castle was purchased by a private company of Polmek SA, and in the years 2011–2013 it was subjected to revalorization works, which were entrusted to Prof. Andrzej Kadłuczka from Cracow. The enormous brick castle with a square silhouette, with four corner towers and a spacious internal courtyard, has currently taken over the functions of a conference and hotel centre. The revalorization of this complex was conducted in a way that makes it an example to be

¹⁶ B. Szmygin, P. Molski (ed.), *Ochrona i konserwacja ruin zamkowych – wybrane problemy i przykłady*, ICOMOS, Lublin University of Technology, Warszawa–Lublin 2013.

¹⁷ E. Waszczyszyn, *Problem ochrony zabytków architektury obronnej zachowanych w stanie ruiny – pomiędzy teorią a praktyką*, [in:] *Historia i współczesność w architekturze i urbanistyce*, v. 2, Monograph No. 466, Cracow University of Technology, Kraków 2014.

¹⁸ M. Przyłęcki, *Ruina obiektu zabytkowego w krajobrazie miejskim*, [in:] O. Czerner, D. Kohlberger, *Dzieło niedokończone. Ruina*, Warszawa 1997, pp. 21–22, 27.

¹⁹ B. Szmygin, P. Molski, *op. cit.*

followed²⁰. The courtyard of the castle was covered with a glass ceiling at the height of the last storey, obtaining over 400 m² of space, where musical and theatrical performances can be held. All new elements were clearly marked by the choice of contemporary materials, and introduced in an extremely delicate way, but distinctively enough for them to stand out against the historic substance.

Contemporary architecture implemented in the historic surroundings is an art consisting in adding new values to the existing spatial and cultural context – irrespective of the adopted method of harmony and contrast. Controversies, fears or objections connected with many projects and implementations of modern architectural forms in the vicinity of historic sites exhibiting unique values have often proved to be entirely groundless when the projects finally appeared physically in this area²¹. They still result from the lack of trust to contemporary architecture, caused by the uncompromising attitude of modernism towards the past, still commonly identified with the architectural avant-garde. Regrettably, in numerous cases these controversies and fears have been the source of reluctance and resignation from the implementation of valuable works of architecture in the historic tissue of towns and cities. The unfavourable attitude of a part of intellectual circles, especially of certain individuals professionally bound with the protection of cultural assets, as well as of a part of the society, is connected with the lack of reliable information based on scientific expertise and analyses of phenomena in the contemporary culture, appearing and functioning in the historic environment.

The analysis of contemporary architecture in historic environment allows to state that it is possible to introduce new values to special historic environment thanks to the implementation of contemporary architectural forms, which by establishing good relations with historic objects, at the same time allow to expose their values in a more effective way. Contemporary architecture, irrespective of the multitude of tendencies, trends or styles, can be realized in the historic spatial context, forming new values with it according to the principles of continuity of the processes of culture evolution. Artistic tendencies and directions in architecture, changing over time, similarly to the situation since the avant-garde breakthrough from the early 20th century, are connected with the transformations in visual arts of the end of the 20th century and the beginning of the 21st century.

The growing tendencies leading to the uniformization of culture, resulting from the concepts based on definitely economic grounds, may evoke justified fears²². Maintaining the cultural dif-

²⁰ A. Kadłuczka, *Zamek krzyżacki w Gniewie. Przyczynek do jego chronologii i stratygrafii*, [in:] *Historia i współczesność w architekturze i urbanistyce*, v. 1, Monograph No. 465, Cracow University of Technology, Kraków 2014.

²¹ Numerous buildings could be listed here, e.g. such as the Louvre Pyramids, Carré d'Art in Nîmes, extension of the town hall in Murcia, realization of St. Columba museum in Colony, adaptation of former gas tanks for residential purposes in Vienna, transformation of the building of the Bankside Power Station in London into Tate Gallery or adaptation of the former Mediodia power plant in Madrid into the Caixa Forum Art Centre, establishment of the Niccollo Paganini concert hall in a former sugar factory in Parma – referred to in selected articles and other scientific publications of the author.

²² The identity and distinctness of cities, and even of their individual quarters, building the notion of “the picturesque”, was raised by Kevin Lynch already 50 years ago in his book *The Image of the City*, published in 1960 and translated into Polish by Tomasz Jeleński as *Obraz miasta* (Kraków 2011).

ference in European towns and cities is important not only for the national identity, but it also has a crucial economic dimension, important for the economic development of towns and regions. The interest evoked by the differences in landscapes, customs or cultural traditions, a unique character of urban complexes and the atmosphere and architectural forms accepted by recipients, become a stimulus for tourism development, which is able to bring considerable income.

Na międzynarodowych konferencjach oraz w publikacjach naukowych organizowanych przez UNESCO coraz częściej zwraca się uwagę na „kryterium autentyzmu” w pracach związanych z adaptacją obiektów zabytkowych do współczesnych potrzeb. Myślę tu przede wszystkim o obiektach szczególnych, niezwykle wartościowych, takich jak np. zamki, które pochodzą z okresu średniowiecza bądź kolejnych epok i stają się magnesem przyciągającym turystów do miast i miasteczek Europy. Problem restauracji budynku zabytkowego może stwarzać czasami więcej trudności niż wznoszenie nowego obiektu – nie tylko dlatego, że niektóre elementy muszą być chronione i zabezpieczone, ale także w wyniku tego, że architekt nie zawsze dysponuje całą wiedzą o stanie technicznym struktury przed podjęciem działań projektowych czy też o nieujawnionych dotychczas reliktach wcześniejszych budowli. Przemiany funkcjonalne wielu obiektów historycznych, poddawanych procesom adaptacyjnym, są w wielu przypadkach ratunkiem przed postępującą dewastacją, a dla wyrafinowanego twórcy pretekstem do uzyskania nowej niekonwencjonalnej i niepowtarzalnej bryły. Szczególnie istotne w tych działaniach staje się posiadanie w realizowanych nowych formach dodatkowych wartości, uzyskanych przez zachowanie bądź twórczą interpretację tradycji i klimatu miejsca, charakterystycznych faktur i materiałów, pamięci zdarzeń, które związane są z konkretnym obszarem działań inwestycyjnych. Owe wymienione wyżej czynniki są adresowane do współczesnych i przyszłych odbiorców¹.

Najtrudniejsze zadanie dostają projektanci, zajmujący się adaptacjami do nowych potrzeb obiektów o dużej wartości historycznej struktury, takich jak średniowieczne zamki, historyczne pałace czy kościoły. Szczególnie w tego typu obiektach winna to być architektura zaliczana do sztuki „wysokiej”, a ostateczna koncepcja wyłaniana w ramach otwartych konkursów architektonicznych. Wiodącą inspiracją w takich przypadkach winna być pokora, elegancja, oszczędność środków wyrazu współczesnej ingerencji w zastaną strukturę oraz świadomość delikatności tworzywa, jakie stanowi każdy zabytek. Szczególnie unikatowymi przypadkami tych interwencji są historyczne warownie, pozostające nieraz od wieków w ruinie. Usytuowane często na wzgórzach górujących nad okolicą są świadkami przeszłości, pamięci zdarzeń i emocji, które przeminęły². Rzadko stają się przykładami współczesnych interwencji, ale znajdujemy w Europie kilka przykładów, które można uznać za wzorcowe, choć za każdym razem traktowane są odmiennie³.

¹ Zob.: A. Kadłuczka, *Ortodoksyjna kreacja przestrzeni architektonicznej Podziemnego Muzeum Rynku Krakowskiego*, „Wiadomości Konserwatorskie” nr 28, 2010, s. 9–17; *Idem*, *Ochrona zabytków architektury*, Tom I: *Zarys doktryn i teorii*, Kraków 2000.

² Por. E. Węclawowicz-Gyurkovich, *Historyczne zamki a współczesność/Historic castles and the Modernity*, W. Marzęcki (red.), „Przestrzeń i Forma” nr 12, PAN oddz. w Gdańsku, Szczecin 2009, s. 497–518; zob. także E. Węclawowicz-Gyurkovich, *Współczesne interwencje w średniowiecznych zamkach Europy*, „Wiadomości Konserwatorskie” nr 23, 2008, s. 94–103.

³ Por. np., oprócz omówionych poniżej, adaptacje zamków do nowych potrzeb: Kolding w Danii czy Lichtenberg i Falaise we Francji.

Niektórzy konserwatorzy zabytków uważają zatem, iż należy pozostawić ruiny zamków lub innych budowli w postaci zastanej, przewidując nawet ich dalszą destrukcję jako proces naturalny. Wtedy pojawia się problem zabezpieczenia tej tzw. trwałej ruiny, która niszczy dalej nie tylko ze względu na warunki atmosferyczne, ale przez porastanie dziką roślinnością, a także nieograniczoną dewastację przez okolicznych mieszkańców. Inni, przeciwnie, uważają, że ruina jest przypadkowa i skłaniają się do jej zagospodarowania lub częściowej odbudowy bądź przebudowy. Owo „kryterium autentyzmu” staje się powodem zachowania krajobrazu kulturowego, zobowiązując do ochrony ruin wraz z otaczającym je krajobrazem⁴.

Przykłady znanych uzupełnień i adaptacji do nowych funkcji zamków w Europie Zachodniej dają nadzieję, że także w Polsce zamiast stosowanych niewytłumaczalnych rekonstrukcji mogą pojawić się ciekawe rozwiązania współczesne. Szczególnie upoważnia do takich nadziei przyznana w roku 2013 nagroda RIBA im. Stirlinga za najlepszy budynek w Unii Europejskiej, którą otrzymał zamek Astley w środkowej Anglii w hrabstwie Warwickshire. Ta pochodząca z XII wieku warownia ma niezwykle ciekawą historię. Do 1420 roku w zamku mieszkała arystokratyczna rodzina Astley. Następnie, w latach 1420–1600 mieszkały w nim trzy królewskie córki – Edwarda IV, Henryka VIII oraz Lady Jane Grey, która w XVI wieku była królową zaledwie przez 9 dni i z powodu tego, że nie przeszła na katolicyzm oraz w wyniku problematycznych intryg politycznych została ścięta wraz ze swoim mężem Guilfordem Dudleyem w Tower 12 lutego 1554 roku. W czasach wiktoriańskich w zamku wychowywała się znana angielska pisarka tamtych czasów – George Eliot. W czasie II wojny światowej zamek został zarekwirowany przez wojsko i przez kilka lat pełnił funkcję szpitala polowego. Po wojnie, w 1955 roku, został przekształcony na hotel, niestety spłonął w 1978 roku i od tego czasu popadał w ruinę. Ratując bogaty w historię zabytek, bliski emocjom Brytyjczyków, charytatywna firma *The Landmark Trust* zorganizowała w 2007 roku konkurs na adaptację obiektu na dom weekendowy⁵. Wewnątrz historycznych murów wstawiono żelbetową dwukondygnacyjną skorupę, wyraźnie kontrastującą z zachowanymi fragmentami ścian. Niektóre nowe ściany zbudowano z cegły w jaśniejszym kolorze od istniejących, inne potynkowano, aby odróżnić od historycznej materii. Realizacja trwała od 2008 do 2013 roku. Nowa struktura nie jest duża, bo dom weekendowy nie musi być obszerny. Ma 4 sypialnie, usytuowane na pierwszej kondygnacji, natomiast obszerny pokój dzienny z jadalnią i otwartą kuchnią został umieszczony na drugiej kondygnacji. Nieistniejące stropy wykonano z belek z drewna klejonego. Na zewnątrz pozostały fragmenty zabytkowych ścian kamiennie-ceglanych sięgające do drugiej kondygnacji, które odczyszczono i zabezpieczono przed dalszą destrukcją. W niektórych miejscach owe ściany wymagały uzupełnień, gdzie indziej konieczne stało się wstawienie nowych okien, tym razem większych, prostych, nieudających historycznych. Omawiane ściany utworzyły dziedziniec, otwarty centralnie do góry, z dostępnym kominkiem. Jest on kontynuacją pokoju dziennego, z dużym stołem przygotowanym do miłego relaksu w czasie weekendów. Szorstkie, porowate historyczne ściany przypominają przeszłość i wydarzenia sprzed wieków, które miały miejsce w tej warowni. Niezadaszone fragmenty kubatury, otaczające wstawioną niczym pudełko kost-

⁴ Zwraca na to uwagę J. Janczykowski, powołując się na dokument z Nara z 1994 roku, konwencję paryską UNESCO z 1972 roku, Europejską Konwencję z Granady z 1985 roku: J. Janczykowski, *Granice dopuszczalnej ingerencji w ruiny historyczne w świetle teorii i praktyki konserwatorskiej*, [w:] A. Kadłuczka (red.), *Karta Krakowska dziesięć lat później*, Monografia nr 400, Politechnika Krakowska, Kraków 2011, s. 169–174.

⁵ Konkurs wygrał zespół Witherford, Watson, Mann Architects, realizacja przebiegała w latach 2008–2013, za: www.lingualab.pl/blog/2013/10/05/dom-w-ruinach-zamku/

kę domu weekendowego, opowiadają historię zamku, który przez kilkadziesiąt lat pozostawał w ruinie, porośnięty dziką roślinnością. Dzisiaj wszystkie ściany odczyszczono i wyeksponowano historyczne detale. Współczesne elementy: proste drewniane schody z desek dębowych, dębowe belki stropów, wyposażenie kuchni i łazienki zdają się być surowe i skromne, ułatwiają weekendowy pobyt, ale nie zaskakują wyrafinowaniem i najnowszą awangardą. Spędzenie nawet jednej nocy w zamku, który ma tak wspaniałą historię, wywoła zapewne niezapomniane wrażenia u każdego odwiedzającego. Zlokalizowane opodal jezioro, dobre tereny spacerowe i malowniczy krajobraz spowodowały, że obiekt cieszy się powodzeniem i często jest wynajmowany przez turystów. Przyznanie Nagrody im. Stirlinga dobitnie świadczy o zasadności i akceptacji takich działań. Analiza procesów historycznych, a także prześledzenie przemian stylistycznych architektury przełomu XX i XXI wieku oraz postaw artystycznych jej twórców pozwala na stwierdzenie, że współczesna architektura jest uprawniona do ingerencji w substancję historyczną w przypadkach uzasadnionych koniecznością uzupełnienia lub wymiany tej tkanki. Kilka najnowszych europejskich realizacji z ostatnich lat stało się dowodami w sporze na temat tendencji współczesnych uzupełnień obiektów zabytkowych i zdaniem autora są pozytywnymi działaniami dla ratowania ich unikalnych struktur.

Dobrym przykładem wprowadzania nowej architektury w zabytkową tkankę historycznej warowni jest umieszczenie muzeum wina w południowym skrzydle zamku Peñafiel w Valladolid w największym z hiszpańskich regionów Kastylia-Léon, położonym w centrum kraju. W tej prowincji do dzisiaj zachowało się około 200 zamków. Malowniczo zlokalizowany na podłużnym grzbiecie skalnym, wyniesionym ponad liczącym dzisiaj 5000 mieszkańców miasteczkiem Peñafiel, zamek pochodzi z X wieku. Ukształtowanie wapiennej skały, zwanej „Jastrzębią Skałą” (Peña Falcón), spowodowało, że zamek jest bardzo wydłużoną bryłą – 210 m długości i od 30 do 50 m szerokości w centrum. Stosunkowo krótko, bo zaledwie około 30 lat, warownia była w rękach muzułmanów, od 983 roku nigdy nie udało się Maurom jej zdobyć. W roku 1013 postanowiono do zamku dobudować kolejną warstwę murów oraz ufortyfikować miasto. W drugiej warstwie murów obronnych widocznych jest 28 wież strażniczych z usytuowaną w centrum największą z nich o wysokości 34 m. Początkowo zamek zbudowano w stylu romańskim, a po 1421 roku został przebudowany w stylu gotyckim. Trzypoziomowa konstrukcja głównego zamku obejmowała pomieszczenia dla rycerzy, magazyny żywności, zbrojownię, a w centrum obszerny dziedziniec. Zamek został uznany za narodowy zabytek w 1917 roku⁶. Powszechnie wśród mieszkańców i turystów jest powiedzenie, że w czasie mgły, która rozpościera się nad plantacjami winorośli i pobliskim parkiem krajobrazowym, wyniesiony na skale zamek może przypominać dryfujący po morzu ogromny okręt⁷. W tę bajkową romantyczną kamienną strukturę wstawiono w 2001 roku pomiędzy ufortyfikowane mury nowe zadaszenie, które przykrywa usytuowane pod spodem muzeum wina. Z zewnątrz owo przykrycie nie jest widoczne, wąska długa kubatura wspianiale została wpisana w istniejącą strukturę. Przybywający tam turyści poznają cały proces produkowanego w tej miejscowości, jednego z najbardziej znanych na świecie, wina. Autorem muzeum wprowadzonego w całe założenie niezwykle delikatnie jest Roberto Valle González, a jednym z ważnych elementów koncepcji jest przekształcenie dachu muzeum w obszerny taras, skąd roztacza się wspaniały widok na okolicę⁸. Degustacje win, spacerów wśród winnic, od-

⁶ detail-online.com/inspiration/wine-museum-in-penafiel-107408.html

⁷ <http://www.turismopenafiel.com/recurso.php?m=3&nv=0&id=208&lang=es>

⁸ <https://www.pinterest.com/pin/3750654704230>

wiedzenie szlaków produkcji win w krajach południowej Europy jest nowym modnym sposobem spędzania wakacji i poszukiwania relaksu, stąd nie zaskakuje fakt, iż zamek Peñafiel odwiedza ponad 100 tysięcy turystów rocznie.

W południowej Szwajcarii ciekawą realizację przedstawił w latach 1982–1995 Aurelio Galfetti. Była to adaptacja na cele muzealne, kawiarnię, restaurację i winiarnię ruin średniowiecznego zamku Castelgrande w Bellinzonie⁹, która, jak przed trzydziestu laty realizacja Carla Scarpy, stała się wzorem delikatnego wpisywania się nowych elementów i detali w zabytkową tkankę. Istotnym zamierzeniem architekta stało się przywrócenie pierwotnego charakteru wzgórza, usytuowanego w centrum miasta, na którym wzniesiono zamek¹⁰. W tym celu architekt usunął drzewa i krzewy porastające zbocza. Otrzymał w ten sposób czystą, nagą skałę, z której wyrastają mury warowni z wieńczącymi całą strukturę dwoma prostymi wieżami – Torre Nera (28 m wys.) oraz Torre Bianca (27 m wys.). Architekt połączył ogromny dziedziniec zamkowy, będący centrum założenia zamkowego, usytuowany na wysokości ponad 30 metrów nad miasteczkiem, z poziomem otaczających ulic i placów wykutą w skale windą. Wejście do windy zaznaczono w skale zwężającym się ku górze betonowym obramowaniem. Rozdarta szczelina wprowadza przechodnia kilkadziesiąt metrów w głąb skały. Wydrążony tunel prowadzi do komory sklepionej betonową półkolebką, skąd windami lub ewakuacyjną klatką schodową można dotrzeć na wewnętrzny dziedziniec zamku. Obszerny trawiasty dziedziniec z trzech stron otoczony jest obiektami kubaturowymi budowanymi z kamienia lub betonu. Zadbano o to, aby nowe formy wyraźnie odróżnić od historycznych ścian i wież z kamienia, pokrywając je akrylowym biało-popielatym tynkiem. Wschodnia strona dziedzińca nie została zamknięta bryłami. Otwarto ją na wspaniałe pejzaż Alp i wzgórz usytuowanych tuż nad miasteczkiem, po których pną się średniowieczne mury ku dwóm kolejnym zamkom (Castello Montebello, nazywany Schwyz lub San Martino, oraz położony najwyżej Castello Sasso Corbaro). Te trzy średniowieczne zamki zostały wpisane na Światową Listę Dziedzictwa UNESCO w roku 2000. Na stoku południowym udało się odtworzyć istniejącą tutaj niegdyś winnicę, aby w zamkowej winiarni i kawiarniach móc serwować trunki własnej produkcji. Strome, wąskie schody, ciasne korytarze, wysoko wyniesione kominy wentylacyjne podkreślają obronny charakter średniowiecznej twierdzy, podczas gdy we wnętrzach muzeum spadające z góry światło dzienne oraz filigranowa beczkowa konstrukcja przechodzi do lekkich kubatur i skonstrastowanych z nimi masywnych ścian betonowych. W całym założeniu na różnych kondygnacjach i w różnych obiektach zwraca uwagę dobrze wprowadzony współczesny detal. Kamienne posadzki, betonowe odwodnienia placów, metalowe kraty, betonowe ściany z małymi otworami współgrają z kamiennym murem swoją minimalistyczną estetyką, surowością i szorstką fakturą. Wszelkie nowe detale cechuje prostota i umiar. Balustrady pomiędzy zewnętrzną winiarnią a winnicą zostały wykonane z cienkich cięgien ze stali nierdzewnej, przez co stają się niemal zupełnie niewidoczne. Galfetti stworzył nową, ciekawszą całość, gdzie wszelkie elementy betonowe

⁹ Bellinzona jest stolicą kantonu Ticino w południowej Szwajcarii, położona jest na przewężeniu doliny na południowym krańcu trzech alpejskich przełęczy Gottharda, San Bernardino, Lukmanier. Pierwszy zamek w Bellinzonie wybudowali Rzymianie w I w. n.e., bowiem dla Rzymian Bellinzona tworzyła ważną linię obrony, a w średniowieczu zamki rozbudowano do twierdzy. Wzmianki o warowniach Bellinzony pochodzą z 590 roku. Za: www.mojaszwajcaria.pl/opis_unesco.php?id=1

¹⁰ Zamek Castelgrande, zwany Castello di San Michele lub Burg Unterwalden, jest najstarszy, pochodzi z XIII w. Wszystkie trzy zamki należą do najlepiej zachowanych na terenie Szwajcarii zamków średniowiecznych i w każdym z nich jest niewielkie muzeum archeologiczno-historyczne.

czy tynkowane fragmenty ścian wprowadził w sposób niezwykle delikatny i szczerzy¹¹. Nowe przestrzenie i kubatury stały się atrakcyjne dla współczesnego odbiorcy.

W 2008 roku ukończona została adaptacja na muzeum, pozostającego od czasów wojny trzydziestoletniej w ruinie, zamku Moritzburg w Halle w Niemczech, budowanego jako rezydencja biskupia w latach 1484–1505¹². Założona na rzucie trapezu twierdza, usytuowana nad rzeką Saale, w środkowym okresie wojny trzydziestoletniej, w 1637 roku, została spalona przez Szwedów i od tego wydarzenia do naszych czasów pozostawała częściowo w ruinie¹³. Przez stulecia nawarstwiły się wokół zamkowego dziedzińca rozmaite formy i funkcje. Po drugiej wojnie światowej w stale zrujnowanym skrzydle zachodnim i północnym urządzano plenerowe wystawy rzeźb. Widoczne na dziedzińcu wyraźne zderzenie form nowych ze średniowiecznymi fragmentami ścian zaskakuje odbiorców. Zamek stał się obecnie miejskim centrum kultury z muzeum, teatrem, kabaretem, kaplicą uniwersytecką, kawiarnią i klubem studenckim. Na dziedzińcu odbywają się koncerty, grane są sztuki Shakespeara czy opery Verdiego. Z zewnątrz, od strony wejścia przez wieżę bramną od południa nic nie zapowiada współczesnej interwencji. Oglądamy wieże, baszty, czerwone dachy, tynkowane ściany trzykondygnacyjnych rozmaitych budowli, przekształcanych i dodawanych przez wieki. Dopiero po wejściu na dziedzińcu zaskakuje zderzenie nowej i starej materii. Napięcie tworzą kamienne ściany skontrastowane ze szkłem, błyszczącą w słońcu aluminiową blachą, która buduje obszerny nieregularny wielobok, znaczący wejście do części muzealnej oraz zadaszenie bryły od strony północnej i zachodniej. W utworzonym tam muzeum uformowane w dachu niewysokie lukarny – niby wieże, doświetlają wnętrza ekspozycyjne. W ich formach można doszukiwać się niełatwych i ekspresyjnych kształtów występujących w malarstwie Lyonela Feiningera, którego prace, obok dzieł pracowników szkoły Bauhausu, są eksponowane w tym właśnie muzeum. Światło i cień, lekkość, przeźroczystość i masa ściany czy ekranu do ekspozycji w muzeum zderzane z kamieniem i historycznymi detalami to gra kontrastów użyta w tej budowlu¹⁴. Zabytkowa tkanka jawi się tutaj niczym wspaniała scenografia perfekcyjnie wykorzystana dla wywołania nastroju i emocji. Architektura widziana w blasku słońca od strony dziedzińca może nasuwać skojarzenia z nierealnym marzeniem, gdzie po latach zdegradowana forma zyskała nową funkcję. Naczelnym zadaniem projektantów było dostarczenie światła do wnętrza dla dobrego oświetlenia ekspozycji. Szklane balustrady, obiegające dwukondygnacyjne sale muzealne, białe ściany i ekrany jeszcze bardziej podkreślają

¹¹ Obiekt studiów *in situ* autorki opracowania w latach 1996 i 2001.

¹² Autorami realizacji jest zespół architektów hiszpańskich, wyłoniony z ponad 300 prac w konkursie w 2003 roku – Fuensanta Nieto i Enrique Sobejano, za: B. Hettlage, *Siftung Moritzburg Kunstmuseum des Landes Sachsen – Anhalt Halle*, „Die Neuer Architekturführer” nr 153, Berlin 2009; także Ph. Jodidio, *Architecture Now! Museums*, Taschen, Cologne 2010, s. 266–273.

¹³ Obiekt był niszczone przez długi czas, jedynie kaplica była partiami odbudowywana w XVIII w. W 1777 roku został zbudowany szpital wojskowy pomiędzy kaplicą a wieżą bramną. Dzisiaj ten budynek pełni rolę administracji muzeum. Zamkiem zainteresował się w 1828 roku Karl Friedrich Schinkel, który postanowił przekształcić budynek główny w obiekt Uniwersytetu Halle, uzupełniając go o elementy neogotyckie. W 1904 roku otwarto w południowym skrzydle muzeum. Za: B. Hettlage, *op. cit.*, s. 5–8.

¹⁴ E. Węclawowicz-Gyurkovich, *Nowe formy zderzone z historycznymi*, [w:] D. Kozłowski, M. Misiągiewicz (red.), *Definiowanie przestrzeni architektonicznej – Architektura dziś*, „Czasopismo Techniczne” nr 7-A/2010, z. 15, Kraków 2010, s. 292–301. Obiekt studiów *in situ* autorki opracowania w roku 2010.

ową świetlistość. Aureola perfekcji i pompatyczności otacza wartości zastane. Taka kreacja musi wywoływać emocje i nastroje, bowiem jak twierdzi Umberto Eco: „(...) Psychologowie tłumaczą jednak, że dysonanse mają moc pobudzania (...)”¹⁵.

W Polsce do rejestru zabytków jest obecnie wpisanych 421 zamków, z czego około 200 obiektów powstało przed końcem XV wieku, w tym około 136 jest w stanie ruiny, a powstały one pomiędzy XII wiekiem a 1530 rokiem. W wielu wypadkach materiały archiwalne i badania konserwatorskie są niekompletne i wymagają uzupełnień¹⁶, zwłaszcza, że sytuacja dotycząca problemów stanu technicznego oraz własności polskich zamków zaczęła zmieniać się po 1990 roku, kiedy właściciele dawnych rezydencji zaczęli powracać do swoich siedzib, a i władze konserwatorskie, aby ratować zniszczone, zrujnowane obiekty, przekazywały je deklarującym remonty nowym, najczęściej prywatnym właścicielom. Miejscowe samorządy zaczęły także dostrzegać, iż malownicze ruiny zamków mogą stać się istotną atrakcją turystyczną dla regionu. Wprawdzie w 1996 roku utworzono Komisję Ochrony Trwałych Ruin¹⁷, ale dopiero po 2003 roku zaczęła obowiązywać znowelizowana ustawa *O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*¹⁸.

Specjaliści proponują, aby odmiennie traktować ruiny zamków, które od lat pozostają zniszczone, pozostawiając je w postaci tzw. trwałej ruiny, natomiast budowle, które posiadają fragmenty kubaturowe częściowo zachowane, a zostały zniszczone nagle w krótkim czasie, np. w wyniku pożaru lub innej klęski żywiołowej, mogłyby być poddawane dużo szerszym działaniom konserwatorskim, nawet łącznie z odbudową lub adaptacją do nowych funkcji¹⁹. Wydaje się, że stawianie takich barier nie zawsze będzie dobrym rozwiązaniem, bowiem każdy przypadek należy traktować indywidualnie. Jednak konieczne jest powołanie specjalistycznych komisji i nowych ustaw, bowiem mnożą się w naszym kraju rozwiązania dyskusyjne, często oparte na fantazjach architektonicznych, w wielu wypadkach niedopuszczalnych z punktu widzenia konserwatorskiego (zamek Tropsztyn w Wytrzyźnie nad jeziorem Rożnowskim, zamek w Korzkwi czy zamek w Bobolicach na terenie Jury Krakowsko-Częstochowskiej). Pojawiające się w kilku wypadkach rekonstrukcje bez zachowanych jakichkolwiek planów, rysunków czy szkiców winny być ostrzeżeniem dla innych prywatnych właścicieli historycznych warowni.

Pozytywnym przykładem właściwego rozumienia działań konserwatorskich, gdzie współczesne elementy wyraźnie oddzielone od substancji zabytkowej uzupełniają historyczną strukturę i dobrze służą nowej funkcji, jest gotycki zamek w Gniewie, usytuowany w północnej części Polski, na lewym brzegu rzeki Wisły, niedaleko Gdańska. Budowany w XIII–XIV wieku przez Zakon Krzyżaków jako ceglano-kamienna forteca pełnił ważną rolę strategiczno-polityczną. W XIX wieku był kilkakrotnie przebudowywany, a w 1921 roku ostatecznie w dużej części spłonął. W latach 1968–1990 był odbudowywany. W roku 2010 zamek został zakupiony przez prywatną firmę Polmek SA i w latach 2011–2013 został poddany pracom rewaloryzacyjnym, które zostały powierzone prof. Andrzejowi Kadłucz-

¹⁵ U. Eco (red.), *Historia brzydoty*, Rebis, Poznań 2007, s. 421.

¹⁶ B. Szmygin, P. Molski (red.), *Ochrona i konserwacja ruin zamkowych – wybrane problemy i przykłady*, ICOMOS, Politechnika Lubelska, Warszawa–Lublin 2013.

¹⁷ E. Waszczyszyn, *Problem ochrony zabytków architektury obronnej zachowanych w stanie ruiny – pomiędzy teorią a praktyką*, [w:] *Historia i współczesność w architekturze i urbanistyce*, t. 2, Monografia nr 466, Politechnika Krakowska, Kraków 2014.

¹⁸ M. Przyłęcki, *Ruina obiektu zabytkowego w krajobrazie miejskim*, [w:] O. Czerner, D. Kohlberger, *Dzielo niedokończone. Ruina*, Warszawa 1997, s. 21–22, 27.

¹⁹ B. Szmygin, P. Molski (red.), *op. cit.*

ce z Krakowa. Ceglany potężny zamek o kwadratowym zarysie z czterema narożnikowymi wieżami i obszernym wewnętrznym dziedzińcem przyjął obecnie funkcje centrum konferencyjno-hotelowego. Rewaloryzacja obiektu została przeprowadzona wzorcowo²⁰. Dziedzińiec zamku na wysokości ostatniej kondygnacji przekryto szklanym sklepieniem, uzyskując przestrzeń o pow. 400 m², gdzie mogą odbywać się spektakle muzyczne i teatralne. Wszystkie nowe elementy zostały wyróżnione współczesnym materiałem i wprowadzone w sposób niezwykle delikatny, ale odróżniający je od historycznej materii.

Architektura współczesna realizowana w środowisku historycznym jest sztuką dodawania nowych wartości do istniejącego kontekstu przestrzennego i kulturowego – niezależnie od przyjętej metody harmonii lub kontrastu. Kontrowersje, obawy czy sprzeczności, związane z wieloma projektami i realizacjami nowoczesnych form architektury w bezpośrednim sąsiedztwie obiektów zabytkowych o unikatowych wartościach, okazywały się niejednokrotnie po ich fizycznym pojawieniu się w tym środowisku całkowicie bezzasadne²¹. Nadal wynikają one z braku zaufania do współczesnej architektury, spowodowanego bezkompromisowym stosunkiem modernizmu do przeszłości, stale powszechnie utożsamianego z awangardą architektoniczną. Niestety, w wielu przypadkach te kontrowersje i obawy były przyczyną niechęci i rezygnacji z realizacji wartościowych dzieł architektury w zabytkowej tkance miast. Nieprzychylny stosunek części środowisk intelektualnych, zwłaszcza niektórych osób profesjonalnie związanych z ochroną dóbr kultury, a także części społeczeństwa, wiąże się z brakiem rzetelnej informacji opartej na naukowym warsztacie analizy zjawisk we współczesnej kulturze, pojawiającej się i funkcjonującej w środowisku historycznym.

Analiza współczesnej architektury w zabytkowym środowisku pozwala na stwierdzenie, że możliwe jest wnoszenie nowych wartości do zabytkowego środowiska przestrzennego dzięki realizacji współczesnych form architektonicznych, które tworząc dobre relacje z zabytkowymi obiektami, umożliwiają jednocześnie lepsze eksponowanie ich walorów. Współczesna architektura, niezależnie od wielości trendów, tendencji czy stylistyk, może być realizowana w historycznym kontekście przestrzennym, tworząc wraz z nim na zasadach ciągłości procesów ewolucji kultury nowe wartości. Zmieniające się z czasem tendencje i kierunki twórcze w architekturze, podobnie jak działo się to od przełomu awangardowego z początku XX wieku, związane są z przemianami w sztukach plastycznych końca XX i początku XXI wieku.

Nasilające się tendencje do uniformizacji kultury, wynikające z koncepcji o zdecydowanie ekonomicznym podłożu, mogą budzić uzasadnione obawy²². Zachowanie odrębności kulturo-

²⁰ A. Kadłuczka, *Zamek krzyżacki w Gniewie. Przyczynek do jego chronologii i stratygrafii*, [w:] *Historia i współczesność w architekturze i urbanistyce*, t. 1, Monografia nr 465, Politechnika Krakowska, Kraków 2014.

²¹ Można tu wymienić wiele obiektów, m.in. takie jak: Piramidy Luwru, Carré d'Art w Nîmes, rozbudowę ratusza w Mureji, realizację muzeum św. Kolumby w Kolonii, adaptację do funkcji mieszkalnych dawnych zbiorników gazu w Wiedniu, przekształcenie na Tate Gallery budynku elektrowni Bankside Power Station w Londynie czy adaptację na Centrum Sztuki Caixa Forum dawnej elektrowni Mediodia w Madrycie, utworzenie w dawnej fabryce cukru w Parmie sali koncertowej Niccolò Paganiniego – przywołane w przykładowo wybranych artykułach i w innych publikacjach naukowych autorki.

²² Na tożsamość i odmienność miast, a nawet ich poszczególnych dzielnic, budując pojęcie „obrazowości”, już 50 lat temu zwracał uwagę Kevin Lynch w wydanej w 1960 roku książce *The Image of the City*, przetłumaczonej na język polski przez Tomasza Jeleńskiego jako *Obraz miasta* (Kraków 2011).

wej w miastach europejskich ma nie tylko znaczenie dla narodowej tożsamości, ale również istotny wymiar ekonomiczny, ważny dla gospodarczego rozwoju miast i regionów. Zainteresowanie, jakie wzbudza odmienność krajobrazu, obyczajów czy tradycji kulturowej, unikalny charakter zespołów urbanistycznych i akceptowana przez odbiorców atmosfera oraz formy architektoniczne stają się motorem rozwoju turystyki, która może przynosić niebagatelne zyski.

References

- [1] *Bellinzona's Castelgrande Swiss*, „Baumeister” 1989.
- [2] Eco U. (ed.), *Historia brzydoty*, Rebis, Poznań 2007, 421.
- [3] Hettlage B., *Siftung Moritzburg Kunstmuseum des Landes Sachsen – Anhalt Halle*, „Die Neuer Architekturführer” No. 153, Berlin 2009.
- [4] Janczykowski J., *Granice dopuszczalnej ingerencji w ruiny historyczne w świetle teorii i praktyki konserwatorskiej*, [in:] Kadłuczka A. (ed.), *Karta Krakowska dziesięć lat później*, Monograph No. 400, Cracow University of Technology, v. 1, Kraków 2011, 169–174.
- [5] Jodidio Ph., *Architecture Now! Museums*, Taschen, Cologne 2010, 266–273.
- [6] Kadłuczka A., *Zamek krzyżacki w Gniewie. Przyczynek do jego chronologii i stratygrafii*, [in:] *Historia i współczesność w architekturze i urbanistyce*, v. 1, Monograph No. 465, Cracow University of Technology, Kraków 2014.
- [7] Kadłuczka A., *Ochrona zabytków architektury*, v. 1, *Zarys doktryn i teorii*, Cracow University of Technology, Kraków 2000.
- [8] Kadłuczka A., *Ortodoksyjna kreacja przestrzeni architektonicznego Podziemnego Rynku Krakowskiego*, „Wiadomości Konserwatorskie” No. 28, 2010, 9–17.
- [9] Przyłęcki M., *Ruina obiektu zabytkowego w krajobrazie miejskim*, [in:] Czener O., Kohlberger D., *Dzieło niedokończone. Ruina*, Warszawa 1997, 21–22, 27.
- [10] Szmygin B., Molski P. (ed.), *Ochrona i konserwacja ruin zamkowych – wybrane problemy i przykłady*, ICOMOS, Lublin University of Technology, Warszawa–Lublin 2013.
- [11] Waszczyszyn E., *Problem ochrony zabytków architektury obronnej zachowanych w stanie ruiny – pomiędzy teorią a praktyką*, [in:] *Historia i współczesność w architekturze i urbanistyce*, v. 2, Monograph No. 466, Cracow University of Technology, Kraków 2014.
- [11] Węclawowicz-Gyurkovich E., *Architektura najnowsza w historycznym środowisku miast*, Cracow University of Technology, Kraków 2013.
- [12] Węclawowicz-Gyurkovich E., *Współczesne interwencje w średniowiecznych zamkach Europy*, „Wiadomości Konserwatorskie” No. 23, 2008, 94–103.
- [13] Węclawowicz-Gyurkovich E., *Historyczne zamki a współczesność*, [in:] Marzęcki W. (ed.), „Przestrzeń i Forma”, No. 12, Polish Academy of Sciences Branch in Gdańsk, Szczecin 2009, 497–518.
- [14] Węclawowicz-Gyurkovich E., *Nowe formy zderzone z historycznymi*, [in:] Kozłowski D., Misiągiewicz M. (ed.), *Definiowanie przestrzeni architektonicznej – Architektura dziś*, „Czasopismo Techniczne” No. 7-A/2010, issue 15, Cracow University of Technology, Kraków 2010, 292–230.

III. 1, 2, 3. Astley Castle, England (Source: www.infoarchitekta.pl)

II. 1, 2, 3. Zamek Astley, Anglia (Źródło: www.infoarchitekta.pl)

III.4. Peñafiel Castle, Spain (Source: www.q=Spain+De+Penafiel+Castle&tbm=isch&imgil=)

II. 4. Zamek Peñafiel, Hiszpania (Źródło: www.q=Spain+De+Penafiel+Castle&tbm=isch&imgil=)